

TELEGDY BALÁZS

VENCZEL JÓZSEF MÓDSZERTANI FELFOGÁSÁNAK ALAKULÁSA

Venczel József útja a statisztikai alapú szociológiai kutatómódszertanhoz

Mielőtt részletezném a címként meghatározott mondatot, fontosnak tartom bemutatni Venczel József útját a statisztikai alapokon nyugvó szociológiai kutatómódszertan felé, mivel ennek az útnak önmagában is jelentős magyarázó értéke van a vizsgált témán belül.

Habár Venczel Józsefet a családi háttere is elindíthatta volna a matematikai-statisztikai pályára – lévén hogy az édesapja matematika szakos tanár volt a csíkszeredai katolikus főgimnáziumban –, leginkább az életesemények hozták úgy, hogy erre az útra csak közvetett módon került. Ehhez a közvetettséghez számos tényező járult hozzá, mint az édesapja korai elvesztése, a Domokos Pál Péter mellett töltött néprajzi szakmai *inaskodás* vagy a jogi képzés választása a kolozsvári egyetemen. A bölcsészet és/vagy az irodalom elsődleges felülkerekedését Venczel életében mi sem bizonyítja jobban, mint a nagyon fiatalon – mindössze 17 évesen – megnyert, az *Erdélyi Helikon* által kiírt *A magyar falu a XIX. századi irodalmunkban* címet viselő, országos szintű irodalmi verseny. Ez az eredmény markánsan hatott a fiatal Venczelre, és valószínűleg nagyban hozzásegítette ahhoz, hogy fiatal kora ellenére jelentős intézményesített beosztásokat kapjon. Talán a legmeghatározóbb intézmény az Erdélyi Fiatalok, amelynek keretén belül Venczel lett az akkor alakuló Faluszeminárium titkára Demeter Béla elnök mellett, aki személyesen, külön neki is megköszönte a szociográfiai kérdőív összeállításában játszott szerepét.¹ Emellett jelentősek a kolozsvári római katolikus, leginkább ifjúsági mozgalomban betöltött szerepei: például György Lajos támogatásának köszönhetően ő lett az akkoriban újrászerveződő Lyceum Könyvtár segédkönyvtárosa, valamint az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályának egyik főtitkára, de szerepet kapott az *Erdélyi Tudósító* és a *Magyar Kisebbség* egyes ifjúsági számai szerkesztésében is.²

¹ DEMETER Béla: *Hogyan tanulmányozzam a falu életét? Szociográfiai kérdő-ív a Falu-Munkásoknak*, Erdélyi Fiatalok kiadása, Cluj-Kolozsvár, 1931, 32. p.

² OZSVÁTH Judit: Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályának tevékenysége Márton Áron és György Lajos elnöksége idején, *Egyháztör-*

Az irodalomművelésen túl Venczel kezdeti, a falu világa fele irányuló orientálódása már ebben az életszakaszban jelen volt – nagymértékben Domoikos Pál Péter hatásának köszönhetően –, de ez az orientálódás még elég diffúz képet mutat, ahol ugyanakkora szerepet kap az irodalom, a néprajz, valamint a keresztényi szeretet és törődés, mindez egy aktív, cselekvő és cselekvésre biztató formát öltve. Ennek a kezdeti, diffúz képnek a letisztulásában sokat segítettek a Kolozsvárott töltött első évek, ugyanis erre a periódusra – véleményem szerint – leginkább az útkeresés volt a jellemző, amely az Erdélyi Fiatalokon és a Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályán keresztül vezetett az egyre szakszerűbb falumegközelítés felé. Ennek a szakasznak az egyik jelentős eredménye, hogy Venczel, dokumentálhatóan az Erdélyi Fiatalok körében hallott először a Bukarestben folyó, Dimitrie Gusti professzor által vezetett szociológiai műhelyről, amelynek megközelítési módját a faluproblematika terén a csoport követendő példának tartotta.³

Nyilván ebben a kezdeti időszakban a Bukarestből érkező információk néhol pontatlanok és részlegesek voltak, vagy akár esetenként tévesen is voltak értelmezve a kolozsvári magyar, falumunkára elszánt ifjak által, ugyanis ebben a periódusban – pontosabban 1931 nyarán – például olyan elvárás fogalmazódott meg, mint egy falu teljes monográfiájának az elkészítése a nyári szünet alatt.

Talán részben ezeknek a kudarcoknak a következményeként, amelyek a nem jól konceptualizált és operacionalizált kutatói munka óhatatlan velejárói voltak, az első közvetett találkozás nem volt különösebb hatással Venczel Józsefre. Tudhatjuk ezt abból is, hogy azokban az általa is szociográfiai kérdőívnek nevezett kiadványokban, amelyek kidolgozásában szerepet vállalt, hiányzik a konkrét utalás a Bukaresti Szociológiai Iskola munkáira.⁴

A második közvetett találkozásra Venczel József és a Szociológiai Iskola között bizonyíthatóan 1935-ben került sor. Egy évvel korábban jelent meg ugyanis az Institutul Social Român (Román Társadalmi Intézet) kiadójának gondozásában az a három, központi jelentőségű mű, amely összegezte a nevezett intézmény felhalmozott és rendszerbe foglalt tapasztalatait. Ez a tapasztalat az addigi hét⁵ monografikus kampányban kipróbált és gyakorlatba

téneti Szemle, 2011/1., <<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/ozsvathjudit.htm>> (letöltve 2014. 12. 26.).

³ VENCZEL József: Az „Erdélyi Fiatalok” faluszemináriuma (Egy évi munka távlati képe), *Erdélyi Fiatalok*, 1932/4., 110–112. p.

⁴ Két kérdőív is megjelent ebben az időszakban. A Demeter Béla által szerkesztett kérdőívben Venczel, mint közreműködő vett részt. A másik kérdőív, amely a középiskolás fiataloknak volt szánva, Venczel saját maga készítette el és a *Jóbarát*-ban jelent meg 1931-ben *A falu és a középiskolai ifjúság (Mit tehet a középiskolai tanuló a faluért?)* címmel. Egyik kérdőív bevezető részében sem történik utalás a Bukaresti Szociológia Iskolára.

⁵ Goicea Mare, Dolj megye, 1925; Rușețu, Brăila megye, 1926; Nerej, Putna megye, 1927; Fundul Moldovei, Câmpulung megye, Bucovina, 1928.; Drăguș [Drăgos], Fogaras megye, 1929; Runcu, Gorj megye, 1930; Cornova, Orhei megye, 1931.

ültetett elméleti és módszertani ismereteket jelentette,⁶ amelyet két műben ismertetett a három szerző. Ezek az alábbi művek voltak:

- Dimitrie Gusti: *Sociologia monografică, știință a realității social[e]* [A monografikus szociológia, a társadalmi valóság tudománya]. Bevezető tanulmány Traian Herseni: *Teoria monografiei sociologice* [A monografikus szociológia elmélete] című munkájához;
- Traian Herseni: *Teoria monografiei sociologice*;
- Henri H. Stahl: *Tehnica monografiei sociologice* [A monografikus szociológia technikája].

A nevezett három mű markánsan hatott Venczel József akkori társadalommegismerő felfogására. Ezt a kijelentést mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy míg az említett három munka Venczel által jegyzett rövid recenziója az *Erdélyi Múzeum* 1935. évi 4–6. számában jelent meg, addig a lap következő, összevont 7–9. számában közölte a később különnyomatként is megjelenő *A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom* című írását,⁷ amelyben részletesen ismertette Gusti monografikus paradigmájának elméletét.

Ez a mű számos téren fordulópont volt, úgy az erdélyi magyar társadalomismeretben, mint Venczel Józsefnek a Bukaresti Szociológia Iskola felé való szakmai orientálódásában. Saját bevallása szerint is „A tanulmányra jött első és döntő reflexió a bukaresti volt”,⁸ ugyanis az akkoriban újonnan megjelenő *Sociologie Românească* (Román Szociológia)⁹ havi szakfolyóirat 1936. évi első és második számában is reflektáltak – először Traian Herseni,¹⁰ majd Octavian Neamțu¹¹ – Venczel művére.

Azonban az írásos reflexiókon túl másféle reakció is érkezett Venczel fent nevezett művére, ugyanis a szerző által felvetett lehetőség, hogy akár Bukarestben, Gusti professzor intézetében is el lehet sajátítani azt a szakmai ismeretanyagot, amely a tudományosan megszervezett falumunkához szükséges, értő közegre talált. Ennek értelmében 1936 februárjában érkezett meg Traian Herseni fél évre szóló meghívó levele, amelyben biztosította Venczelt, hogy a

⁶ L.: ROSTÁS Zoltán: *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene* [A világos terem. A Gusti-iskola első monográfusai], Editura Paideia, București, 2003, 13. p.

⁷ VENCZEL József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom, *Erdélyi Múzeum*, 40. (1935/7–9.), 219–248. p.

⁸ VENCZEL József: Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók, *Korunk*, 1970/6., 821–825. p., 822. p.

⁹ A *Sociologie Românească* a Román Társadalmi Intézet szociológiai szakosztályának volt havonta megjelenő szaklapja, amelynek alapító-igazgatója Dimitrie Gusti volt. A lap 1936 januárjában jelent meg először.

¹⁰ HERSENI, Traian: Mișcarea sociologică în 1935 [1935 szociológiai mozgalma], *Sociologie Românească*, 1936/1., 57–62. p.

¹¹ NEAMȚU, Octavian: Drumul spre sate al tineretului maghiar din Ardeal [Az erdélyi magyar ifjúság útja a faluhoz], *Sociologie Românească*, 1936/2., 24–30. p.

professzor támogatásával egy fél évet tölthet az *Archívum*¹² közvetlen tanulmányozásával.

A Bukarestben töltött időszak és ami utána következett

Habár kevés konkrét információval rendelkezem Venczel József Bukarestben töltött időszakáról, ha az 1936 nyara utáni, terepmunkán alapuló publikációit veszem számba, akkor egyértelműen azonosítható az ott töltött periódus hatása. Venczel terepmunkái és statisztikai felfogásának markáns állomását jelentette a Bukarestben töltött fél év. Az *önismeret útja*,¹³ valamint az *Öt Olt menti székely község népmozgalma*¹⁴ című tanulmányok adnak számot arról, hogy mit is jelentett gyakorlati szempontból az, hogy Venczel élvezhette „Gusti professzor jóindulatú támogatását, Henri H. Stahl, Traian Herseni és O. Neamțu »beavató« irányítását, de mindenekelőtt az »archívum«-mal folytatott néma, cédulázó párbeszéd gyönyörűségét. [...] Rövid néhány hónap alatt lapról lapra nyomom követni hat monografikus mű rendszerezett dokumentációját, tények és folyamatok bizonyítékait, egymástól oly távol eső, különböző feltételek között alakuló falu-társadalmak változóinak valóságghú megfigyelésére kidolgozott eljárások eredményességét, a műhelymunkát, amelyből az addig megjelent tanulmányok merítettek [...]»¹⁵

Az *önismeret útja* több különálló részre is osztható, de jelen tanulmányban csak a népmozgalmi, gazdasági és nemzetség-kutatási részekre összpontosítok, mert ezek a relevánsak Venczel statisztikai felfogásának ismertetésében. A második tanulmány, az *Öt Olt menti székely község népmozgalma* már említést tesz három olyan műről, amelyek szerzői a Bukaresti Szociológia Iskola tagjai.¹⁶

¹² Az „Archívum” alatt Venczel itt nem az *Archiva Pentru Știință și Reforma Socială* (A Társadalomtudomány és -reform Archívuma) című folyóiratra utalt, hanem a Román Társadalmi Intézet hasonló nevű szervének a könyvtárában található előző monografikus kampányok anyagára.

¹³ VENCZEL József: Az *önismeret útja*, In: Uő.: *Az önismeret útján*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980, 74–105. p.

¹⁴ VENCZEL József: *Öt Olt menti székely község népmozgalma*, In: Uő.: *Az önismeret útján*, 106–118. p.

¹⁵ VENCZEL: *Dimitrie Gusti és az erdélyi...*, 823. p.

¹⁶ A Venczel által idézett művek, amelyek Románia különböző falvait mutatják be, a következők: LUPESCU, Eugenia: *Contribuții la studiul mișcărei populației pe un secol, într'un sat de munte, Nucșoara – Jud. Muscel* [Hozzájárulás egy hegyfalu, Nucșoara – Muscel megye évszázados népességmozgalmához], *Cartea Căminului Cultural*, L.: *Echipe studențești la sate*, 324. p.; GEORGESCU, Dumitru C.: *Evoluția demografică a satului Cornova 1817–1930* [Cornova falu demográfiai fejlődése 1817 és 1930 között], *Arhiva pentru știință și reformă socială*, 1932, Anul X, nr. 1–4, 74–117. p.; CRESIN, Roman:

A két Venczel-mű abból a szempontból nyugszik közös alapon, hogy az alkalmazott kutatási módszerek hasonlóak, és ékesen bizonyítják a Szociológiai Iskola hatását Venczel József statisztikusi életművére. Ezt az állításon arra a tényre alapozom, hogy Venczel a fenti művekben ismertett kutatásokban egyértelműen alkalmazta Dánfalvára és a felcsíki településekre azt az ismeretanyagot, amelyet a Bukaresti Szociológiai Iskola tagjai dolgoztak ki.

Visszatérve Venczel József statisztikai felfogásához, kiindulópontként nagy valószínűséggel megállapítható, hogy Venczel először a Henri H. Stahl fent említett módszertani könyvében¹⁷ találkozott a biológiai keret¹⁸ első operacionalizálásával, de igazából a Dumitru C. Georgescu¹⁹ művével²⁰ való kapcsolat után vált egyértelművé, hogy a biológiai keret, többek között, a demográfia által számolt mutatókat foglalja magában. A második meghatározó találkozás Roman Cresin²¹ esett, akit Rostás a Bukaresti Szociológiai Iskola leginkább elismert statisztikusaként jellemzett.²²

Ha a Georgescu²³ és Cresin²⁴ által írt művek fényében vizsgáljuk a Venczel József két fent említett tanulmányában számolt mutatókat, akkor a két

Monografia comunei Șanț [Újradna község monográfiája], *Sociologia Românească*, 1936, 1(5), 15–24. p.

¹⁷ STAHL, Henri H.: *Tehnica monografiei sociologice* [A monografikus szociológia technikája], Editura SNSPA, Bukarest, 2001, 181. p.

¹⁸ Dimitrie Gusti paradigmája szerint a társadalmi valóságot négy kerettényező (természeti/kozmológiai, biológiai, történelmi és pszichológiai) és négy megnyilvánulás (gazdasági, szellemi, jogi és politikai) mentén lehet pontosan meghatározni, amelyek a párhuzamosság elvének értelmében egymással ok-okozati összefüggésben állnak, és egyik sem élvez prioritást a másikkal szemben.

¹⁹ Dumitru „Mitu” C. Georgescu mint orvostanhallgató volt jelen a Gusti professzor által rendezett első monografikus kampányban, utána pedig minden évben jelen volt a monografikus kiszállások alkalmával. Ő volt a biológiai csapat vezetője így jelentős volt a hozzájárulása a biológiai kerettényező operacionalizálásában. L. róla ȚONE, Florentina: *Un monografist uitat: D. C. Georgescu* [Egy elfelejtett monográfus: D. C. Georgescu], <<http://www.cooperativag.ro/un-monografist-uitat-d-c-georgescu/>> (letöltve: 2014. 01. 08).

²⁰ GEORGESCU, Dumitru C.: *Evoluția demografică a satului Cornova 1817–1930* [Cornova falu demográfiai fejlődése 1817 és 1930 között], *Arhivă pentru Știință și Reformă Socială*, 10 (1932/1–4), 74–117. p.

²¹ Roman Cresin statisztikus, matematikus. 1929-ben kapcsolódott be a Szociológiai Iskola munkájába. Míg az 1941-es romániai népszámlás vezetője Dumitru C. Georgescu volt, addig a mezőgazdasági összeírásért Cresin volt a felelős. A második világháború után mint kereskedelmi attasé dolgozott Londonban, majd a Központi Tervező Bizottság tagja volt. A bukaresti Gerontológiai Intézettől nyugdíjazták. (L.: ROSTÁS: *Sala luminoasă*, 95–107. p.)

²² *Uo.*, 95. p.

²³ GEORGESCU, Dumitru C.: *Populația Satelor Românești* [A romániai falvak népessége], *Sociologie Românească*, 1937/2–3., 68–79. p.

²⁴ CRESIN, Roman: *Monografia Comunei Șanț – Materiale privitoare la statistica demografică și economică a comunei [Újradna község monográfiája – A község demográ-*

szerző hatása egyértelműen azonosítható. Georgescu ugyanis a Venczel által idézett műben az egyházi kimutatásokból kiindulva rekonstruálta Cornova falu népmozgalmi adatait, és Venczel is hasonló eljárással, a Nagyboldogasszony egyházközség 1779-től vezetett anyakönyve, illetve a község anyakönyvi adatai alapján rekonstruálta Dánfalva népmozgalmát. A Georgescu cornovai és Venczel dánfalvi népmozgalmat bemutató táblázatainak fejlécei nagyjából azonosak, az adatok: születettek száma, halottak száma, természetes szaporulat és házasságkötések száma. A különbség a két szerző között az, hogy Georgescu a nyers adatokon túl, a nemzetközi standardoknak megfelelően ezrelékekben is megjelenítette az eredményeket. Ezek kiszámolására a második tanulmányban már Venczel is sort kerített, ugyanis a Szociológiai Iskola egyik központi szempontja az adatok összehasonlíthatósága volt. Ezt bizonyítja a Roman Cresin műveivel való hasonlóság, ahol például az Újradna (Șanț) népmozgalmi adatain alapuló ezrelékek kiszámítása után a szerző tágabb kontextusba helyezte az eredményeit. Ennek értelmében az olvasó az újradnai helyzetet szélesebb körben is tudja értelmezni, mivel az ezrelékben kifejezett eredmények az újradnai, Naszód megyei, erdélyi, munténiai és moldvai, valami az összesített romániai adatok mellett jelentek meg. Ugyanezt az összehasonlító adatközlést találhatjuk Venczel József *Öt Olt menti székely község népmozgalma* című munkájában is, azzal a különbséggel, hogy szerző a romániai adatsorokon túl a magyarországi és az európai adatsorok mellé sorakoztatta fel saját eredményeit.

Cresin hatása egy másik műben is kimutatható Venczel József munkásságára: a *Sociologie Românească* folyóirat 1936. májusi számában közölt cikk alcíme *Materiale privitoare la statistica demografică și economică a comunei* (A község demográfiai és gazdasági statisztikájára vonatkozó anyagai), tehát Venczel Dánfalvát bemutató írásában a gazdasági statisztikára vonatkozó részt is a Szociológiai Iskola keretében sajátította el. Habár az idézett cikkben Cresin csak néhány támpontot adott a gazdasági statisztika összeállításához, amelyek jóval kevesebb információt szolgáltatnak, mint amelyek elegendőek lennének a Venczel által bemutatott mély összefüggések feltárásához, egy korábban megjelenő lap több cikke is foglalkozott a gazdasági megnyilvánulásokkal. Ez az 1932-ben megjelenő *Archiva Pentru Știința și Reforma Socială* (A Társadalomtudomány és -reform Archivuma) 1–4. összevont száma, amelyben három olyan tanulmány is megjelent, amely befolyásolta Venczel statisztikai felfogását és amelyek a következő szerzőktől származtak: Mircea Vulcănescu, Nicolae Cornățeanu és Roman Cresin.²⁵

fiai és gazdasági statisztikájára vonatkozó anyagai], *Sociologie Românească*, 1936/5, 15–24. p.

²⁵ VULCĂNESCU, Mircea: Teoria și sociologia vieții economice [A gazdasági élet elmélete és szociológiája], *Archivă pentru Știință și Reforma Socială*, 10 (1932/1–4), 206–222. p.; CORNĂȚEANU, Nicolae: Bugetele Țărănești [Paraszti költségvetések], *Archivă pentru*

Anélkül, hogy részletezném az egyes művek tartalmát és összevetném a Venczel eddig tárgyalt két művével, konklúzióként levonható, hogy Venczel kezdeti statisztikai felfogását, melyre a Gusti professzor által kidolgozott monografikus szociológiai perspektíva és a klasszikus pozitivisták megközelítés sajátos keveredése volt a jellemző, a Bukaresti Szociológiai Iskola keretében sajátította el. Ez a megközelítésmód gyakorlatilag Dimitrie Gusti szociológiai koncepciójára vezethető vissza, ugyanis ha figyelembe vesszük, hogy milyen jelentős személyek mellett tanult, érthetővé válik ez az orientáció: Lipcsében Wilhelm Wundt és Karl Wilhelm Bücher, Berlinben pedig Friedrich Paulsen és Gustav von Schmoller vezetése alatt. Később, amikor Romániába visszatérve nem nyerte el a Jászvásári Egyetemen meghirdetett állást, tovább tanult Párizsban, Émile Durkheim mellett. Ezek az iskolák hatottak jelentősen Dimitrie Gusti szociológiai felfogására, és ezek továbbgondolt és a középkelet-európai viszonyokhoz adaptált verziójával találkozott Venczel József Bukarestben.²⁶

Árnyalva az eddig Venczelről kialakult általános képet, a fenti leírásból kiderül, hogy ő gyakorlatilag nem annyira Dimitrie Gusti professzor közvetlen tanítványa volt, hanem a Gusti által vezetett intézményekben sajátította el – több Gusti-tanítványtól – azt az elméleti és módszertani ismerethalmazt, amelyet később majd kreatív módon alkalmazott a saját kutatásaiban. Ez a következtetés egyben arra is utal, hogy Venczel nemcsak egyszerűen másolta a Bukarestben tanultakat, hanem továbbgondolva, a saját látásmódjához és lehetőségeihez adaptálva alkalmazta azokat. A Bukaresti Szociológiai Iskola gyakorlatilag egy paradigmát adott Venczel József kezébe, amely által az erdélyi magyar falusi valóság megismerése operacionalizálhatóvá és ezáltal kutathatóvá vált a számára.

Ebben az elméleti és módszertani paradigmában való tevékenykedés vezetett el Venczel József következő, a demográfiai-statisztikai munkásságának jelentős állomásához, amely az agrárnépfeleslegben azonosította a székely kérdés lényegét (L.: a *Hitelben*²⁷ és az *Ellenzékben*²⁸ közölt tanulmányokat). Habár az agrárnépsűrűség kiszámítási módját illetően Venczel Schneller Ká-

Știință și Reforma Socială, 10 (1932/1-4), 223-239. p.; CRESIN, Roman: Datoriile agricultorilor din satul Runcu [Runcu falu mezőgazdászainak az adóságai], *Arhivă pentru Știință și Reforma Socială*, 10 (1932/1-4), 240-250. p.

²⁶ VULCĂNESCU, Mircea: *Scoala sociologică a lui Dimitrie Gusti* [Dimitrie Gusti szociológiai iskolája], Editura Eminescu, București, 1998, <<http://biblior.net/scoala-sociologica-a-lui-dimitrie-gusti/iv-fundamentele-teoretice-ale-invatamantului-gustian.html>> (letöltve: 2014. 01. 08.).

²⁷ VENCZEL József: A székely népfelleg, In: Uő.: *Erdélyi föld - erdélyi társadalom*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988, 108-122. p.

²⁸ VENCZEL József: A székely kérdés lényege, In: *A falumunka útján*, Az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület Kiskönyvtára, Székelyudvarhely-Budapest, 1993, 89-96. p.

roly munkájára²⁹ hivatkozik, a népfesleg gondolata sokkal korábban megjelent a Szociológiai Iskolához tartozó szerzők műveiben. A legmarkánsabb mű ebben a témában a *Sociologie Românească* 1937. februári–márciusi összevont számában megjelent Mircea Vulcănescu-tanulmány.³⁰ A munkában a szerző a romániai 1921-es földreform hatásait elemezte, és megállapította, hogy a reformot indítványozó politikai akarat szociális szempontból legitim, ám gazdasági szempontból már nem ilyen egyértelmű a helyzet, mert a felaprózódott birtokok nem segítik a mezőgazdaságból élők jólétének emelkedését. Ugyanakkor, mivel a földosztást nem kísérte, sem megfelelő szakértelem, sem a földművelési eszköztár bővülése, a föld önmagában nem képes ellátni azt a népességet, amely Románia vidéki térségében él. E témával párhuzamosan Vulcănescu azt is felvázolta, hogy a tendenciák eredményeként a népfesleg számára két alternatíva létezik: az új-jobbágység és a proletarizálódás, vagy a kisbirtokosok egy nagyobb állami gazdaságba való beintegrálódása. A tanulmány végén Vulcănescu a jelenlegi helyzet jobbítására irányuló javaslatokat is megfogalmazott.

Visszatérve Venczel József műveihez, amelyek módszertani szempontból jóval kidolgozottabbak, mint Vulcănescu cikke, és tartalmilag is bővebbek, ezek a felvetett tematikán túl még azt a Bukaresti Szociológiai Iskolára jellemző részt is tartalmazzák, hogy aktívan és jobbitó szándékkal kíván beavatkozni a vizsgált probléma megoldásába. Jó példa erre az *Ellenzékben* közölt tanulmányának utolsó része, melyben Venczel a székely népfesleg problémájának a megoldására tett javaslatot.

Az 1921-es romániai földreform reflexiói

Az imént említett Vulcănescu-cikk egy másik jelentős, Venczel József által vizsgált témára is átvezetőként szolgált: a romániai 1921-es földreformra.

A földreform romániai, pontosabban az észak-erdélyi hatásainak vizsgálata Venczel József életművének egyik központi eleme. Venczel kettős végzettsége³¹ sikeresen kombinálódott egy olyan szellemi készségi tárrban, melynek segítségével képes volt egy lényegi elemzést elvégezni.

²⁹ SCHNELLER Károly dr.: *Az agrárnépsűrűség számítás-módja*, Miskolci Jogász Élet Könyvtára (új sorozat 46.), Miskolc, 1939.

³⁰ VULCĂNESCU, Mircea: Excedentul populației agricole și perspectivele gospodăriei Țărănești [Az agrárnépfesleg és a paraszti háztartások kilátásai], *Sociologie Românească*, 1937/2–3, 95–100. p.

³¹ Habár Venczel Józsefre elsősorban mint falukutatóra és szociológusra emlékeznek, de a földreform elemzése kapcsán is fontos információ, hogy végzettsége szerint jogász volt, és 1939-ben a kolozsvári Regele Ferdinand I. Tudományegyetemen megszerezte a jogi doktorátust. Így a jogász és szociológusi-statisztikusi képzettsége biztosította

Venczel romániai földreformról szóló reflexiói egy külön tanulmány tárgya lehetne, jelen cikkben csak azokra a sajátosságokra térek ki, amelyek révén feltárható Venczel statisztikai felfogása. Ennek az alapját először szintén a Szociológiai Iskola tagjai körében kell keresnünk, hiszen a többségi elemzőkhöz képest ők reálisan, tehát kritikusan közelítettek a földreform hatásainak a megítélésében. E téren a fent említett Mircea Vulcănescu-cikk mellett fontos megemlítenem még két szerzőnek a témába vágó tanulmányát. Az egyik a már szintén említett Roman Cresin, akinek a 1937-ben a *Sociologie Românească* lap hasábjain megjelenő cikkét³² pár hónappal később magyar fordításban a *Korunk* is leköszölte.³³ Cresin konklúziója egybecseng a Venczel által később leírt kiindulóponttal: szakszerű mezőgazdaság- és birtokpolitikai döntések meghozatalakor fontos lenne a valós helyzet ismerete, és hogy ez az ismeret megszerezhető egy előzetes összeírással.

A Bukaresti Szociológiai Iskolához tartozó harmadik személy, aki kritikai szellemben elemezte a romániai 1921-es földreformot, Nicolae Cornăţeanu, akinek a cikke szintén a *Sociologie Românească* 1937. február–márciusi számában jelent meg.³⁴ Véleménye szerint az 1864 és 1918 közötti román földreformok mind azonos eredményre vezettek: a parasztokat egyenlővé tették a nyomorukban. A mostani – 1921-es – reform is ebbe az irányba mutat, mert bár a törvény rendelkezik arról, hogy melyik az a legkisebb parcella, amely még felosztható, ezt a rendelkezést senki sem tartja be. Emellett Cornăţeanu írásában jelenik meg a minőség és a szakértelem mint differenciáló tényező a földhöz jutásban. Ugyanakkor, véleménye szerint, a legkisebb föld, amely képes eltartani egy családot, minimum 3 hektárnyi, így az lenne a kívánalom, hogy a további agrárpolitikai döntésekben ne a szociális vagy az aktuálpolitikai szempontok érvényesüljenek, hanem a gazdaságiak, amelyek egy életképes mezőgazdaságot teremtenének Romániában.

Visszatérve Venczel romániai földreformról szóló írásaihoz, kiderül, hogy számos elem visszaköszön a bemutatott művekből. Csak felsorolásszerűen megemlítem a reális helyzet ismeretének a hiányát, a földreform politikai motiváltságát – amely Erdélyre még határozottabban érvényes volt, mint Románia más területeire, mert itt a szociális politika kiegészült egy nemzetiségi politikával is, ahogy ezt Venczel bebizonyította –, valamint a mezőgazdasági

---

számára azt az előnyt, hogy a földreformról szóló törvényeket jogászként is képes legyen pontosan értelmezni, és a reform hatásait az adatok tükrében is pontosan fel tudja mérni.

³² CRESIN, Roman: Care este structura proprietăţii agrare din România? [Mi az agrártulajdon struktúrája Romániában?], *Sociologie Românească*, 1937/2-3, 90-95. p.

³³ CRESIN, Roman: A romániai mezőgazdasági birtokeloszlás, *Korunk*, 1937/6., 481-486. p.

³⁴ CORNĂŢEANU, Nicolae: Problema lotului ţărănesc, indivizibil [A feloszthatatlan paraszti parcella problematikája], *Sociologie Românească*, 1937/2-3, 100-102. p.

területek túlaprózását és a nem mezőgazdasági területek, mint például a közbirtokosság erdők kisajátítását.

A második világháborút követő időszakban Venczel részt vett az újabb földbirtokreform kidolgozásában, amelyet az Országos Demokrata Arcvonal szervezett, és ahol a reform megvitatására tervezett konferencián a résztvevők elfogadták azokat a lényegi pontokat, amelyeket Venczel József javasolt.³⁵ Hogy ezek a javaslatokat végül nem ültették át a gyakorlatba, annak oka többek között, hogy a politika megint felülkerekedett a tudományos megfontolásokon. Azonban az újabb romániai földreform hatásait Venczel már nem vizsgálhatta, mert a kormányra kerülő kommunista hatalom húsz évre eltávolította a szellemi és tudományos életből. Ebből 12 évet börtönben kényszermunkával, utána még nyolc évet kottamásolóként töltött, mint a kolozsvári opera alkalmazottja.

Az 1969–1971-es periódus

Az egyetemre való visszatérésére 1969-ben került sor. Habár a katedráját soha nem kapta vissza, mint a szociológiai munkacsoport főmunkatársa újra a szakterületén dolgozhatott. Ebben a periódusban már nem számíthatott úttörőnek a statisztikai eljárások terén az erdélyi magyar társadalomkutatásban, mint az második világháború előtti periódusban, de élő és értő emlékezete a Bukaresti Szociológiai Iskola monografikus paradigmájáról szerencsésen ötvöződött a reprezentatív mintán történő kutatások szárnybontogatásaival.

Ennek az időszaknak az első módszertani írása 1969-ben jelent meg a *Korunk* folyóiratban.³⁶ Venczel ebben a tanulmányban a címben szereplő két fogalmat – statisztika és társadalomkutatás – kívánta meg összekapcsolni a következő módon: „A mai fejlettebb tudomány szintjén azt kell megvalósítani – nálunk [Romániában] a bukaresti szociológiai iskola alapelveinek a figyelembevételével –, amit a szociográfia nem tudott megoldani: a statisztika beépítését a társadalomkutató rendszerbe.”³⁷ Esetenként ez a látásmód már idejenuhátrónak tűnhet, de 1969 Romániájában, amikor a szociológiát mint tudományt ideiglenesen rehabilitálták,³⁸ aktuális módszertani probléma

³⁵ VINCZE Gábor: Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös román földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikája tükrében, *Magyar Kisebbség*, 1996/4., 182–208. p., <<http://epa.oszk.hu/02100/02169/00005/m960427.html>> (letöltve 2014. 12. 12.).

³⁶ VENCZEL József: A statisztika és a társadalomkutatás határán, *Korunk*, 1969/6., 834–838. p.

³⁷ *Uo.*, 834. p.

³⁸ Bővebben L.: ROSTÁS Zoltán: O istorie nefardată a reabilitării sociologiei românești [A román szociológia rehabilitációja – egy cicomázatlan történelem], *Transilvania*, 2012/11–12, 88–100. p.

volt. Visszatérve Venczel statisztikai látásmódjának elemzéséhez, 1969-ben a monografikus és a reprezentatív megoldás még két különböző módszer-tani perspektívát képviselt, amelyek – Venczel szerint – egymás alternatívái voltak, és komplementerül szolgáltak a társadalmi jelenségek feltárásában és megértésben. Ezt a gondolatot Venczel egy Lenin-idézettel támasztotta alá, amely rávilágít arra az igényre, melynek értelmében a statisztikának kell egy olyan alapot képeznie, amelyre a későbbi kutatások támaszkodhatnak.³⁹ Ugyanakkor az 1969-es cikk szóhasználatából, véleményem szerint, az is kiderül, hogy Venczel számára a monográfia és a szociológia szinonimák – és ezzel nagyon közel kerül Stahl szociológiai felfogásához –, s az alternatívát a statisztika, pontosabban a társadalomstatisztika jelenti a társadalmi valóság feltárásában.

Venczel ebben a cikkben három példán keresztül – életszínvonal-kutatás, időmérleg-felvétel és társadalmi mobilitás – érvel amellett, hogy a két megközelítésmód, a szociológiai-monográfiai és a statisztikai-demográfiai miként tudja kiegészíteni egymást. Ami a kutatóintézeteket illeti, az írásból arra következtettem, hogy míg Venczel a nagy adatbázisokat igénylő kutatásokban az állami intézményeket részesítette előnyben, addig a szociológiai-monográfiai kutatások esetében a kutatóintézeteket, amilyen például a Babeş-Bolyai Tudományegyetem filozófia és szociológiai tanszéke keretén belül működő szociológiai munkacsoport.

Az 1969-es cikk szerves folytatásaként értelmezhető Venczel *A csákiigorbói kutatás köréből* című, szintén a *Korunk* hasábjain, 1971-ben megjelent írása, ugyanis azok a kutatási témák, amelyeket előző cikke végén ismertetett, visszatértek konkrét eredmények formájában. Ebben a kontextusban kijelenthető, hogy míg az 1969-ben közölt információk képezték *a programot*, addig az 1971-es cikk⁴⁰ az eredményekből adott közre néhány szemelvényt. A bemutatott eredmények gyakorlatilag alátámasztották azokat a feltételezéseket, amelyeket Venczel a két módszer viszonyáról írt. Csak egy példát említve: Venczel bemutatta, hogy Csákiigorbó község népszámlálási eredményei miként torzultak a népszámlálási módszer jellegéből fakadóan. Az 1900-as népszámlálás eszményi időpontjában Csákiigorbón egy ideiglenes donga- és talpfagyár működött, amely 159 horvát nemzetiségű telepese munkást foglalkoztatott. A következő, 1910-es népszámlálás ezeket az időszakos munkásokat már természetesen nem találta a településen, így ez a tény jelentősen befolyásolta a település vándorlási egyenlegének és foglalkoztatási struktúrája összetételének a képét.⁴¹ Az ilyen jellegű torzítások kiküszöbölhetőek a monografikus módszer alkalmazásával, amely módszer természeténél fogva

³⁹ VENCZEL: A statisztika és a társadalomkutatás határán, 834. p.

⁴⁰ VENCZEL József: A csákiigorbói kutatás köréből, *Korunk*, 1971/7., 991–1000. p.

⁴¹ *Uo.*, 993. p.

egy jóval kisebb társadalmi egységre koncentrálni – gyakorlatilag egy vidéki településre –, amelyről minél részletesebb képet próbál rajzolni. Ebben a cikkben Venczel a közölt eredmények tükrében igazolta a monografikus szociológia létjogosultságát és alkalmazási lehetőségeit a romániai szociológiában.

A harmadik, és egyben utolsó, e témához kapcsolódó cikk szintén a *Korunk* folyóiratban jelent meg *Demográfiai gondok a társadalomkutatásban* címmel.⁴² Ebben, utalva az előbb ismertetett példára, Venczel szintén a monografikus és a népszámlálási módszer komplementer voltát támasztotta alá, ezáltal igazolva a monografikus módszer legitimitását. A két módszer között ugyanis az a lényegi különbség, hogy habár mindkettőnek célja a vizsgált populáció teljességének feltérképezése, ezt csak a monografikus módszer képes hiánytalanul elvégezni, mert e módszer keretén belül nyílik lehetőség egy település származásrendi rekonstrukciójára. Visszatérve a két módszer közös tárgyára, Venczel tisztázta, hogy „Tartalmilag nincs – és nem is lehet – különbség a népesség-kiegészítés és a népességi-népesedési statisztika között”.⁴³

Ugyanakkor Venczel fogalmi használatában egy elmozdulás is tapasztalható, mivel ebben a munkájában a statisztika helyett inkább a demográfiát használta, és nemcsak mint módszert, hanem a demográfia szakfogalmaival írta le a monografikus módszer hozzáadott értékét az csákgoribói népesedési viszonyok feltárásához.

Fontosnak tartom még megemlíteni, hogy Venczel ebben a cikkében is részletesen bemutatta azt a számítási mechanizmust, amely által a leírt eredményekhez jutott, és ez szintén a Bukaresti Szociológiai Iskola követelményeihez nyúlik vissza, ahol a bemutatott szakírók – és nemcsak ők – egy konkrét kutatás eredményei kapcsán kötelező módon ismertették úgy az anyaggyűjtési, mint a számolási módot is.

Összegezve: Venczel József statisztika-felfogása közel állt a Bukaresti Szociológiai Iskola, elsősorban Gusti professzor által képviselt pozitivista felfogásához, és ezt az évek során továbbgondolva, de a monografikus szemléletmód mellett folyamatosan kitarva alkalmazta az újabb társadalomtudományi ismeretek függvényében.

⁴² VENCZEL József: Demográfiai gondok a társadalomkutatásban, *Korunk*, 1971/9., 1281–1287. p.

⁴³ *Uo.*, 1282. p.